

Авт.
Б29

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

Баулін Олег В'ячеславович

УДК 343.1

**ПРОЦЕСУАЛЬНА САМОСТІЙНІСТЬ І НЕЗАЛЕЖНІСТЬ
СЛІДЧОГО ТА ЇХ ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ**

**Спеціальність 12.00.09.- кримінальний процес та
криміналістика; судова експертиза**

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Київ 2000

хр.

код екземпляра

37227

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ України.

Наукові керівники: Заслужений юрист України, член-кореспондент Академії правових наук України, доктор юридичних наук, професор **Михесенко Михайло Макарович**, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, завідувач кафедри правосуддя

Заслужений юрист України, кандидат юридичних наук, професор **Смітєнко Зіваїда Дмитрівна**, Національна академія внутрішніх справ України, професор кафедри кримінального процесу

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор **Бахін Володимир Петрович**, Академія державної податкової служби України, професор кафедри кримінального права, процесу та криміналістики

кандидат юридичних наук, доцент **Шибіко Василь Петрович**, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, завідувач кафедри правосуддя

Українська юридична
Провідна установа,
Ісв. № 7839

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

Захист відбудеться 14 червня 2000 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д26.007.03 у Національній академії внутрішніх справ України (03035, м. Київ-35, Солом'янська пл., 1).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національної академії внутрішніх справ України (03035, м.Київ-35, Солом'янська пл., 1).

Автореферат розісланий "12" травня 2000 р.

7839 А

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дисертаційного дослідження. Сучасний етап формування державності і демократичного суспільства в Україні супроводжується низкою негативних явищ соціального характеру, одне з яких полягає у значному поширенні злочинності. Важливу роль у протидії злочинам відіграють органи дізнання і досудового слідства, результативній діяльності яких суттєво заважають непристосовані до потреб сьогодення правові і організаційні засади їх функціонування та інші шкідливі фактори реальної дійсності.

Постанова Верховної Ради України від 28 квітня 1992 року "Про Концепцію судово-правової реформи в Україні" не випадково передбачає значну перебудову системи органів попереднього розслідування, а також удосконалення їх діяльності у напрямку демократизації та підвищення ефективності. Значна увага в цьому акті приділяється центральній фігурі досудового провадження - слідчому і проблемі його процесуальної самостійності. У документі відзначаються слабкий соціально-економічний захист органів досудового слідства та факти втручання в їх діяльність, наголошується на необхідності реального забезпечення незалежності слідчих завдяки впровадженню ряду процесуальних і організаційних засобів.

У правовій теорії питання процесуальної самостійності і незалежності слідчого та їх забезпечення розглядалися у більшій чи меншій мірі багатьма українськими науковцями: Ю.П. Аленіним, С.А. Альпертом, М.І. Бажановим, І.Д. Гончаровим, М.К. Гурським, Ю.М. Грошевим, Ю.О. Гришиним, В.П. Данєвським, А.Я. Дубинським, В.С. Зеленецьким, О.Ф. Кістяковським, С.Лі. Лимарченком, В.К. Лисиченком, П.І. Люблинським, О.Р. Михайленком, П.П. Михайленком, М.М. Михеєнком, П.І. Мінюковим, Г.М. Омельяненко, З.М. Онищуком, А.М. Подопреловим, М.І. Сірим, З.Д. Смітєнко, В.М. Тертишником, Г.І. Чангулі, В.П. Шибіком та ін.

Вагомий внесок у розробку цієї проблеми зробили вчені Російської Імперії С.В. Вікторський, А.Ф. Коні, І.Я. Фойницький та інші; процесуалісти колишнього СРСР і країн-членів СНД Г.А. Абдумаджидов, Б.В. Асрієв, О.Я.Баєв, В.Л. Будников, Б.А. Вікторов, Е.Й. Воронін, Г.Ф. Горський, А.П.Гуляєв, В.О. Дубрівний, М.В. Жогін, Л.М. Карнеєва, А.О. Клейн, М.Ч.Когамов, Л.Д. Кудінов, О.М. Ларін, Ю.В. Манаєв, Е.Г. Мартинчик, А.І.Михайлов, І.Л. Петрухін, О.Р. Рагінов, В.М. Савицький, В.А. Стрємовський, М.С. Строгович, Х.С. Таджисєв, В.Т. Томін, Ф.Н. Фаткуллін, О.О.Чувільов, В.В. Шимановський, Н.А. Якубович та ін.

У той же час, на сучасному етапі судово-правової реформи ряд питань, пов'язаних з реалізацією процесуальної самостійності і незалежності слідчого у стосунках з окремими суб'єктами кримінально-процесуальної діяльності, залишається невирішеним і потребує якісно нового наукового обґрунтування. Значною мірою цьому сприяє недостатньо чітка законодавча регламентація положень процесуальної самостійності і незалежності слідчого й фактична відсутність механізму їх правового забезпечення.

Саме недосконалість правових гарантій процесуальної самостійності і незалежності

ті слідчого, які раніше не зазнавали глибокого наукового дослідження, створює не лише суттєві перепони на шляху реалізації кожним слідчим своїх процесуальних повноважень при розслідуванні злочинів, а й призводить до існування в досудових стадіях кримінального судочинства певних переконачень щодо розуміння основного призначення слідчого, його місця й ролі в системі правоохоронних органів, що в цілому заважає досягненню загальних завдань кримінального процесу.

Недостатнє дослідження проблеми процесуальної самостійності і незалежності слідчого та їх гарантій в юридичній теорії, важливість її вдалого вирішення в умовах проведення сучасної судово-правової реформи, необхідність реорганізації системи органів попереднього розслідування й приведення їх діяльності у відповідність до Конституції України і вимог сучасного суспільства, нагальна потреба подальшого удосконалення правової регламентації досудового провадження в чинному кримінально-процесуальному законодавстві України визначили актуальність і значущість теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження спрямоване на виконання основних положень Постанови Верховної Ради України від 28 квітня 1992 р. "Про Концепцію судово-правової реформи в Україні", Комплексної цільової програми боротьби зі злочинністю на 1996-2000 р.р., затвердженої Указом Президента України 17 вересня 1996 р., планів науково-дослідних робіт Національної академії внутрішніх справ України і кафедри кримінального процесу цього закладу.

Мета і завдання дослідження. Метою даного дисертаційного дослідження є розробка науково обґрунтованих положень і рекомендацій, реалізація яких сприяла би забезпеченню процесуальної самостійності та незалежності органів досудового слідства, приведенню їх організаційної побудови і процесуальної діяльності у відповідність до Конституції України і сучасних потреб суспільства, підвищенню ефективності досудового провадження у справах про злочини.

Для досягнення цієї мети здійснена спроба вирішити такі наукові завдання:

- вивчити стан досліджуваної проблеми в юридичній літературі, проаналізувати нормативні акти, які регламентують слідчу діяльність, і дослідити практику реалізації процесуальної самостійності і незалежності слідчого;
- розкрити сутність понять процесуальної самостійності і незалежності слідчого та з'ясувати їх співвідношення;
- сформулювати визначення поняття правових гарантій процесуальної самостійності і незалежності слідчого та здійснити їх класифікацію;
- дати характеристику основним правовим гарантіям процесуальної самостійності і незалежності слідчого;
- визначити шляхи удосконалення правових гарантій процесуальної самостійності та незалежності слідчого;
- сформулювати й аргументувати практичні рекомендації щодо вдосконалення

правового забезпечення процесуальної самостійності і незалежності слідчого у стосунках з іншими суб'єктами кримінально-процесуальної діяльності.

Емпіричною базою дослідження стали результати анкетного опитування 385 співробітників органів дізнання і 198 слідчих з різних регіонів України, 96 працівників прокуратури, 64 суддів і 112 адвокатів, що працюють у м.Києві і Київській області, вивчення за спеціальною анкетною 628 закінчених провадженням у м.Києві кримінальних справ і вибіркового аналіз даних про особовий склад слідчих підрозділів і про основні показники слідчої роботи органів внутрішніх справ України за останні п'ять років.

Наукова новизна положень і висновків. У результаті проведеного дисертаційного дослідження запропоновано авторське розв'язання багатьох дискусійних питань, які існують у теорії кримінального процесу, щодо сутності процесуальної самостійності і незалежності слідчого. Вперше здійснена спроба узагальнити і осмислити сукупність гарантій процесуальної самостійності і незалежності слідчого як певної системи, а також проаналізувати механізм їх реалізації. З ряду питань, які раніше не досліджувалися або досліджувалися недостатньо, зроблені висновки та сформульовані пропозиції щодо вдосконалення норм чинного кримінально-процесуального законодавства, які регламентують діяльність органів попереднього розслідування.

На захист виносяться такі положення, що відповідають вимогам наукової новизни:

1. В інтересах теорії і практики кримінального процесу слід відокремлювати поняття "процесуальна самостійність слідчого" від поняття "процесуальна незалежність слідчого" і ставитися до них як до окремих правових категорій, кожна з яких має власний специфічний зміст.

2. Визначення поняття "процесуальна самостійність слідчого", яке являє собою, з одного боку, загальне положення досудового слідства, що дозволяє слідчому самостійно приймати рішення і проводити слідчі дії у розслідуваних ним кримінальних справах, а з іншого, - процесуальний інститут, спрямований на врегулювання відносин, які виникають у зв'язку з реалізацією слідчим своїх процесуальних повноважень у стадії попереднього розслідування.

3. Обґрунтування необхідності у визнанні процесуальної незалежності слідчого принципом кримінального процесу, зміст якого складають положення про те, що: провадження досудового слідства і прийняття всіх рішень у справі здійснюється слідчим на підставі закону та у відповідності до його внутрішнього переконання; слідчому забезпечуються умови для безперешкодного і ефективного здійснення його процесуальних повноважень; забороняється будь-який сторонній вплив на слідчого під час його процесуальної діяльності.

4. Висновок про те, що відсутність законодавчого закріплення принципу процесуальної незалежності слідчого на практиці заважає його реалізації в окремих стадіях кримінального процесу, обмежує дію правового інституту процесуальної самостійності слідчого у стадії попереднього розслідування й тим самим перешкоджає всебічному, повному і об'єктивному дослідженню обставин кримінальної справи й прийняттю в

ній законного та остаточно справедливого рішення.

5. Визначення правових гарантій процесуальної самостійності і незалежності слідчого як єдиної системи юридичних засобів, яка забезпечує належну реалізацію наданих слідчому процесуальних повноважень і здійснює його захист від будь-яких протиправних посягань під час провадження досудового слідства.

6. Гарантії процесуальної самостійності і незалежності слідчого за їх функціональним призначенням слід розподіляти на три основні групи: 1) правові гарантії реалізації процесуальної самостійності і незалежності слідчого; 2) організаційно-правові засоби забезпечення процесуальної самостійності і незалежності слідчого; 3) гарантії охорони (захисту) процесуальної самостійності і незалежності слідчого.

7. Правовими гарантіями реалізації процесуальної самостійності та незалежності слідчого, які у своїй сукупності дають можливість слідчому ефективно здійснювати надані йому процесуальні повноваження, потрібно вважати інші принципи кримінального процесу і основні положення попереднього розслідування; встановлену законом кримінально-процесуальну форму прийняття слідчим процесуальних рішень і проведення ним процесуальних дій; регламентовані законом права і обов'язки суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності; врегульовані нормами права заходи, методи і прийоми, які використовує слідчий для встановлення об'єктивної істини у кримінальній справі.

8. Засоби організаційно-правового забезпечення процесуальної незалежності слідчого включають організаційну побудову органів досудового слідства, заходи стимулювання слідчої діяльності, законодавчі вимоги до рівня знань, професійних і особистих якостей слідчого, заходи щодо підвищення кваліфікації та майстерності слідчих працівників.

9. Засобами охорони (захисту) процесуальної самостійності та незалежності слідчого слід вважати: засоби процесуального примусу і забезпечення виконання обов'язків перед слідчим; засоби збереження незалежності слідчого; заходи правової відповідальності та юридичні санкції за порушення вимог процесуальної незалежності слідчого та вияв неповаги до нього; наглядово-контрольні заходи виявлення порушень вимог процесуальної незалежності слідчого і засоби попередження порушень процесуальної незалежності слідчого.

10. Реальне забезпечення процесуальної самостійності та незалежності слідчого уявляється можливим лише з утворенням єдиного слідчого апарату - Слідчого комітету України. До компетенції слідчих цього комітету може бути віднесено провадження досудового слідства у кримінальних справах щодо осіб, які вчинили тяжкі злочини.

11. Обґрунтування необхідності утворення Слідчого комітету України, що буде найкращою організаційно-правовою умовою для ефективної взаємодії слідчих і органів дізнання, за якої слідчий дійсно стане відігравати провідну роль у розслідуванні тяжких злочинів заради панування законності і встановлення об'єктивної істини у кожній кримінальній справі.

12. Необхідним є збереження прокурорського нагляду і процесуального контролю з боку начальників слідчих підрозділів за провадженням досудового слідства, але методи їх здійснення не повинні ставати на заваді у реалізації процесуальної самостійності і незалежності слідчого.

13. Забезпеченню процесуальної незалежності слідчих сприятиме поширення судового контролю на сферу діяльності органів досудового слідства. З цією метою потрібно впровадити в судах загальної юрисдикції слідчих суддів, яких уповноважити надавати дозвіл на проведення процесуальних дій і заходів, пов'язаних з обмеженням конституційних прав і свобод людини; розв'язувати суперечності, які виникають між слідчим і прокурором, та вирішувати деякі інші питання досудового провадження у справах про злочини.

14. Обґрунтування необхідності, з метою реального посилення процесуальної самостійності і незалежності слідчого, внесення змін і доповнень до чинних КПК (ст.ст. 69, 102, 114, 227 та ін.), КпАП (ст.185⁴), а також до проектів нового КПК України, Закону "Про судоустрій" та інших нормативних актів.

Практичне значення одержаних результатів дисертації полягає в тому, що її основні положення і висновки можуть бути використані для практичного забезпечення процесуальної самостійності та незалежності слідчих, у законотворчому процесі щодо удосконалення досудових стадій кримінального судочинства та формування системи органів досудового слідства, а також при підготовці фахівців юридичного профілю у вищих навчальних закладах і у подальшій науковій розробці засобів процесуального забезпечення слідчої діяльності.

Апробація результатів дослідження. Основні положення, висновки й рекомендації дисертаційного дослідження доповідалися на Міжнародній науково-практичній конференції молодих юристів "Майбутнє правової системи України" (Київ, березень 1996 р.), республіканських науково-практичних конференціях "Концепція розвитку законодавства України до 2005 року" (Київ, травень 1996 р.) та "Ідеологія державотворення в Україні: історія і сучасність" (Київ, листопад 1996 р.). Робота над темою дозволила звернутися до керівника робочої групи Кабінету Міністрів України з пропозиціями і зауваженнями до проекту нового Кримінально-процесуального кодексу України, які були прийняті до уваги (довідка від 08. 06. 1998 р.).

Теоретичні висновки наукового дослідження використовуються під час викладання курсу "Кримінальний процес" у Національній академії внутрішніх справ України та інших вищих закладах освіти.

Публікації. За матеріалами дисертації опубліковано 10 статей (без співавторства), з яких 7 у фахових виданнях.

Структура роботи обумовлена метою і завданнями дослідження, відповідає логіці наукового пошуку та вимогам ВАК і складається з вступу, двох розділів, що поєднують шість підрозділів, висновків та пропозицій, списку використаних джерел (387 найменувань) та додатків (на 68 стор). Загальний обсяг роботи становить 236 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність обраної теми, мета й основні завдання дослідження; показано наукову новизну і сформульовано положення, які виносяться на захист; розкрито теоретичну і практичну значимість отриманих результатів, наведено дані щодо їх апробації та впровадження.

Розділ перший "Процесуальна самостійність і незалежність слідчого" складається з двох підрозділів і присвячений дослідженню загальнотеоретичних питань щодо поняття, сутності і значення процесуальної самостійності і незалежності слідчого.

У першому підрозділі "Поняття і сутність процесуальної самостійності слідчого" проаналізовані основні існуючі в теорії кримінального судочинства погляди на зміст поняття "процесуальна самостійність слідчого". Здобувач приєднується до точки зору, що процесуальна самостійність слідчого є важливим елементом статусу органу досудового слідства, який полягає у передбаченому ст.114 КПК праві слідчого під час досудового слідства самостійно приймати всі рішення про його спрямування і про провадження слідчих дій при повній відповідальності за їх законне і своєчасне проведення.

До змісту процесуальної самостійності слідчого є підстави відносити право слідчого на оцінку доказів за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному та об'єктивному розгляді всієї сукупності обставин справи (ст.67 КПК), право давати органам дізнання доручення і вказівки про провадження слідчих та розшукових дій й вимагати від них допомоги при провадженні окремих слідчих дій (ч.3 ст.114 КПК), право у разі незгоди з вказівками прокурора і начальника слідчого підрозділу щодо найсуттєвіших питань розслідування не виконувати їх і заперечувати (ч.2 ст.114 КПК).

Дисертант вважає за неможливе включати до змісту процесуальної самостійності слідчого положення закону про обов'язковість виконання постанов слідчого всіма підприємствами, установами й організаціями, посадовими особами та громадянами, оскільки згадка в законі щодо обов'язковості постанов слідчого (ч.5 ст.114 КПК) адресована не стільки слідчому, скільки іншим суб'єктам правовідносин. Обов'язковість постанов слідчого виходить за межі процесуальної самостійності слідчого тому, що не завжди може бути реалізована слідчим. Слідчий реалізує в даному випадку свою процесуальну самостійність лише шляхом винесення постанови. Тому в структурі змісту процесуальної самостійності слідчого міститься тільки його право на винесення обов'язкових для виконання всіма органами і особами постанов.

Також до змісту процесуальної самостійності слідчого потрібно відносити право слідчого на внесення від свого імені у відповідні державні органи, громадські організації або до посадових осіб подання про вжиття заходів для усунення причин і умов, що сприяли вчиненню злочину (ч.1 ст.23¹ КПК); його право при проведенні різних процесуальних дій використовувати машинопис, звукозапис, стенографування, фотографування та кінозйомку і відеозапис (ч.6 ст.114 КПК) та інші процесуальні повнова-

ження.

Критичний аналіз поглядів процесуалістів щодо розуміння місця і значення процесуальної самостійності слідчого у кримінальному процесі дозволяє зробити висновок, що у кримінально-процесуальному праві існує сукупність норм, яка вказує на наявність процесуальної самостійності слідчого та спрямована на врегулювання питань, пов'язаних з її реалізацією. І в цьому автор підтримує позицію, що процесуальну самостійність слідчого можна розглядати як окремий процесуальний інститут.

Можливим є й одночасне включення процесуальної самостійності слідчого до загальних положень досудового слідства, у чому переконує значення, яке має її зміст для стадії попереднього розслідування в цілому, оскільки слідчий приймає самостійно рішення протягом усього провадження досудового слідства у справі. До того ж, норми, які визначають зміст процесуальної самостійності слідчого, зосереджені у главі 11 КПК, яка має назву "Основні положення попереднього слідства".

Ставлення ж до процесуальної самостійності слідчого як до процесуального принципу суперечить відомому в науці положенню, що немає й не може бути принципів окремих стадій, оскільки принципи повинні повністю діяти в усіх або кількох стадіях процесу і обов'язково у судовому розгляді.

Досліджуючи сутність процесуальної самостійності слідчого, яка характеризує властиву слідчому здатність самостійно здійснювати процесуальні дії, дисертант вважає за недоцільне проведення порівняння його процесуальних повноважень з повноваженнями особи, яка проводить дізнання, оскільки такий підхід призводить до помилкового враження, що слідчий володіє процесуальною самостійністю, а особа, яка проводить дізнання, ні. Відповідно до ст.102 КПК кожний слідчий являє собою окремий орган досудового слідства. Особа ж, яка проводить дізнання, окремим органом не вважається, хоча у певній мірі володіє процесуальною самостійністю, оскільки самостійно проводить слідчі дії та приймає окремі процесуальні рішення у справі, що перебуває в її провадженні.

У другому підрозділі "Поняття, зміст і значення процесуальної незалежності слідчого" на підставі аналізу існуючих у правовій теорії точок зору щодо змісту поняття "процесуальна незалежність слідчого", здобувач пропонує розглядати процесуальну незалежність слідчого як принцип кримінального процесу, який, незважаючи на відсутність його прямого закріплення у кримінально-процесуальному законодавстві, пронизує всі стадії кримінального процесу і забезпечує ставлення до слідчого як до окремого за своєю специфічною компетенцією органу й служить захисту слідчого від незаконного впливу.

Принципами прийнято вважати вихідні, панівні ідеї про найсуттєвіші властивості кримінального процесу. Як правило, вони закріплені у правових нормах, але окремі принципіві положення діють, незважаючи на відсутність згадки про них у законі, тому їх прояв не завжди можна пов'язувати з нормами права. У теорії переконливо доведено, що регулятивний вплив на практику застосування норм права мають і правові ідеї,

які не закріплені в законі.

Досліджуючи співвідношення процесуальної самостійності слідчого і його процесуальної незалежності, автор дійшов висновку, що у чинному законодавстві принцип процесуальної незалежності слідчого частково знаходить своє відбиття через закріплення окремих його положень в інституті процесуальної самостійності слідчого. Процесуальна самостійність слідчого як основне положення досудового слідства природно випливає з ідеї-принципу процесуальної незалежності слідчого, спрямована на її реалізацію, але не спроможна зараз повністю це зробити через відсутність відповідного закріплення самої ідеї у законі.

Здобувач заперечує проти того, що процесуальної незалежності слідчого взагалі не існує через наявність нібито його процесуальної підлеглих начальнику слідчого підрозділу і прокурору, оскільки слідчий є владним суб'єктом кримінального судочинства, інтерес і результати діяльності якого у досудовому провадженні залежать не від суб'єктивної позиції якихось певних осіб, а визначені законом (ст.2 КПК).

Існування процесуальної незалежності слідчого як правового принципу природно зумовлено призначенням слідчого і роллю, яку він відіграє у кримінальному процесі. З цього приводу в дисертації розглянуто характер діяльності та основні процесуальні функції слідчого.

Автор підтримує позицію, що за своїм характером слідча діяльність не є управлінською діяльністю адміністративного органу і має власну специфіку, а слідчий у кримінальному процесі одночасно забезпечує реалізацію таких функцій, як обвинувачення, захист і вирішення справи. При забезпеченні виконання тієї чи іншої з зазначених функцій слідчий відчуває вплив інших носіїв цих функцій. Якщо ж законодавчо не закріпити його незалежність, то виникає загроза, що слідчий буде виконувати одну функцію як домінуючу щодо інших. Як це існує зараз, коли такою функцією в слідчій діяльності є обвинувачення. Закріплення у законі процесуальної незалежності слідчого виключить можливість обвинувального ухилу в його діяльності й створить умови, в яких він буде здатним реально скористатися всіма своїми процесуальними повноваженнями при повній відповідальності за результати своїх дій і рішень.

Принцип процесуальної незалежності слідчого означає, що на шляху до встановлення істини у справі слідчий не повинен зустрічати ніяких перешкод з боку будь-яких органів, установ, посадових або приватних осіб. Дотримання цього принципу є обов'язковим для всіх осіб, які беруть участь у розслідуванні злочину, незалежно від їх службового становища та відомчої належності. Але цей принцип не виключає необхідності в управлінні органами досудового слідства та засобах контролю за їх діяльністю. Тому в передбаченому законом порядку за законністю прийнятих слідчими рішень повинен здійснюватися прокурорський нагляд і судовий контроль, а організація їх діяльності повинна покладатися на начальників слідчих підрозділів.

У роботі відзначено критичне ставлення дисертанта щодо можливості поширення на слідчих дії конституційного принципу незалежності суддів і підкорення їх лише за-

конові. Незважаючи на те, що слідчі, як і судді, здійснюють свою діяльність у встановленій законом процесуальній формі, обсяг їх повноважень і умови їх реалізації, засоби та методи вирішення поставлених перед ними завдань значно відрізняються. Принцип процесуальної незалежності слідчого за своїм змістом і засобами реалізації суттєво відрізняється від принципу незалежності суддів, оскільки слідчі здатні реалізувати свої повноваження лише при здійсненні досудового слідства, а ніяк не у правосудді, яке полягає у розгляді й вирішенні в судових засіданнях кримінальних справ за суттю.

Можливість незалежного функціонування органів досудового слідства знаходить формально свій прояв через компетенційну відокремленість слідчих від інших органів та посадових осіб, які ведуть процес, і матеріально через специфічні правозастосовчі повноваження слідчих. Компетенційна відокремленість впливає з конституційного положення, що досудове слідство здійснюють спеціально для цього утворені органи, які повинні бути функціонально відмежовані від органів прокуратури, дізнання і тих, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність. З точки зору матеріального фактору незалежність слідчих прямо впливає з наявності в їх діяльності творчого підходу при доказуванні та застосуванні права (при юридичній кваліфікації, необхідності застосування процесуального закону за аналогією тощо).

Принцип процесуальної незалежності слідчого має не тільки правову, а й етичну основу, оскільки від слідчого вимагається дійсне, а не формальне дотримання вимог закону про повне, всебічне й об'єктивне дослідження обставин справи. Етичний аспект процесуальної незалежності слідчого включає також ряд моральних вимог до посадових осіб, які мають владні повноваження щодо слідчого. Вони повинні завжди пам'ятати, що слідчий - не технічний оформлювач кримінальної справи, а процесуальна фігура, яка володіє широким колом повноважень, і будь-які спроби підкорити її, уразити процесуальну незалежність слідчого можуть обернутися непоправним злом у справі боротьби зі злочинністю і здійсненні правосуддя.

У роботі зроблено висновок, що принцип процесуальної незалежності слідчого є демократичним началом, у силу якого: слідчий виконує свої обов'язки незалежно від інших суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності; забороняється будь-який сторонній вплив на слідчого під час його процесуальної діяльності; провадження досудового слідства здійснюється слідчим лише згідно з вимогами закону; прийняття рішень слідчим відбувається на підставі закону та у відповідності до його внутрішнього переконання, яке ґрунтується на сприйнятті усієї сукупності матеріалів кримінальної справи.

Закріплення принципу процесуальної незалежності слідчого у законі приведе до подальшої демократизації стадії попереднього розслідування і надасть можливість остаточно визначитися: по-перше, з правовим статусом слідчого як органу досудового слідства, який суттєво відрізняється від органу дізнання та особи, яка проводить дізнання; по-друге, з ефективними формами і методами організації слідчої діяльності та забезпечення законності у діях і рішеннях слідчого; по-третє, з місцем слідчих у сис-

темі органів державної влади і порядком взаємодії їх з іншими правоохоронними органами у розслідуванні злочинів.

Розділ другий “Правові гарантії процесуальної самостійності і незалежності слідчого” містить чотири підрозділи, в яких розглядаються основні засоби правового забезпечення процесуальної самостійності й незалежності слідчого, що утворюють єдиний механізм гарантування. Формулюється низка обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення законодавчої регламентації гарантій процесуальної самостійності та незалежності слідчого.

У першому підрозділі “Поняття, сутність і система правових гарантій процесуальної незалежності і самостійності слідчого” на підставі аналізу точок зору щодо змісту правових гарантій, до яких у науці відносять правові норми, інститути, принципи права, стадії, санкції, прокурорський нагляд, відомчий контроль, процесуальну форму та інші правові явища, здобувач дійшов висновку, що під правовими гарантіями процесуальної самостійності та незалежності слідчого слід розуміти систему юридичних засобів, яка забезпечує слідчому реалізацію наданих йому процесуальних повноважень відповідно до вимог закону і його внутрішнього переконання, здійснює охорону процесуальної самостійності і незалежності слідчого в його стосунках з іншими суб'єктами процесуальної діяльності та захист їх від будь-яких протиправних посягань.

Основними рисами цих гарантій є їх політична значущість, загальний характер дії, вираженість у праві, наявність системних властивостей, чітко визначеного предмета і ясно вираженої мети - забезпечення процесуальної самостійності і незалежності слідчого при здійсненні кримінального судочинства.

При дослідженні можливості класифікації гарантій процесуальної самостійності та незалежності слідчого у залежності від того, в якому акті знайшов відображення той чи інший засіб забезпечення, відзначено, що для створення ефективного механізму забезпечення процесуальної самостійності й незалежності слідчого потрібно прийняти спеціальний закон щодо органів досудового слідства, в якому закріпити принцип процесуальної незалежності слідчого і систему гарантій його забезпечення.

Виходячи з розроблених у загальній правовій теорії правил класифікації гарантій за єдиним критерієм і обравши за такий критерій функціональне спрямування гарантій, які не обмежуються лише охороною і захистом прав суб'єкта правовідносин, а й включають засоби реалізації цих же прав, здобувач у системі засобів забезпечення процесуальної самостійності та незалежності слідчого виділяє такі їх види: правові гарантії реалізації процесуальної самостійності і незалежності слідчого, які мають лише процесуальну природу; організаційно-правові гарантії процесуальної самостійності й незалежності слідчого; гарантії охорони (захисту) процесуальної незалежності слідчого.

Другий підрозділ “Правові гарантії реалізації процесуальної самостійності і незалежності слідчого” присвячений дослідженню правових гарантій-засобів, спрямованих на безпосередню реалізацію слідчим своїх процесуальних повноважень, під якими ав-

тор розуміє заходи, методи і прийоми, які дають можливість слідчому самостійно викликати осіб для участі в слідчих діях, проводити процесуальні дії, планувати досудове слідство, давати органам дізнання доручення про проведення слідчих та розшукових дій тощо.

Дія засобів забезпечення реалізації процесуальної самостійності і незалежності слідчого відбувається завдяки вольовим актам слідчого, який особисто використовує надані йому законом повноваження. Добровільне виконання всіма суб'єктами процесуальних відносин законних вимог і рішень слідчого забезпечує його процесуальну самостійність і незалежність у переважній кількості кримінальних справ. У таких ситуаціях процесуальна незалежність слідчого реалізується нібито сама собою під час його діяльності, але це не зовсім так. Здатність слідчого реально й належним чином скористатися своїми законними повноваженнями у правовідносинах з іншими суб'єктами кримінально-процесуальної діяльності забезпечується саме вказаною групою засобів, і недосконалість їх суттєво, хоч, на перший погляд, і непомітно, впливає на практичну реалізацію процесуальної самостійності та незалежності слідчого.

Недоліки у регламентації застосування цієї групи гарантій тягнуть за собою відносно пасивність слідчого у здійсненні своїх повноважень (право в будь-який момент приступити до провадження у справі, в якій здійснюється дізнання; право призначати захисника у справі та ін.).

При характеристиці основних положень досудового слідства як засобів реалізації процесуальної самостійності та незалежності слідчого звертається увага на ряд питань, вирішення яких у запропонованих дисертантом напрямках сприятиме зміцненню процесуальної незалежності слідчого. Так, відзначається небезпечність пропозицій щодо скорішого впровадження у слідчу діяльність поліграфа, результати застосування якого містять у собі припущення, чим здатні негативно впливати на внутрішнє переконання слідчого й призводити до змушеного прийняття ним процесуальних рішень, законність і обґрунтованість яких завжди буде заздалегідь сумнівною.

Здобувач наводить аргументи на підтримку позиції про те, що забезпечення повноти і достовірності протоколу процесуальної дії є важливою гарантією процесуальної незалежності слідчого, й критикує погляд щодо недоцільності складання такого протоколу у випадку застосування науково-технічних засобів фіксації інформації під час проведення слідчої дії. Протокол слідчої дії не повинен містити повних відомостей, які зберігаються на матеріальних носіях інформації, а мати лише дані про місце, час, умови, учасників, характер і результати проведеної дії, факт застосування науково-технічних засобів і їх технічну характеристику. Складання такого документа не потребує багато часу і не може розглядатися як завада у слідчій діяльності.

У третьому підрозділі "Організаційно-правові гарантії процесуальної самостійності і незалежності слідчого" дається характеристика таких гарантій процесуальної самостійності та незалежності слідчого, як організаційні засади побудови системи органів досудового слідства, заходи щодо стимулювання слідчої діяльності; законодавчі

вимоги до рівня знань, професійних і особистих якостей слідчого, які дають можливість слідчому самостійно й незалежно здійснювати надані йому процесуальні повноваження.

Аналізуючи погляди щодо організаційної побудови органів досудового слідства, а також їх практичну реалізацію в окремих країнах (Росія, Казахстан, Німеччина, Франція та ін.), автор дійшов висновку, що слідчий апарат не може бути частиною прокуратури або органу дізнання. Недоцільним буде й повернення до інституту судових слідчих, який існував за Статутом кримінального судочинства 1864 року.

Підкреслюється, що фактором, який поєднує зусилля слідчого і органу дізнання у розслідуванні злочинів, повинно виступати не адміністративне підпорядкування, а впровадження єдиного для них критерію розкриття злочину - обвинувального вироку суду (ч.1 ст.62 Конституції, ст.3 КК і ч.2 ст.15 КПК), що виключить можливість відомчої маніпуляції даними про рівень розкриття злочинів та надасть взаємодії між органами дізнання і слідчими, незалежно від їх відомчої належності, постійного і зацікавленого характеру.

Висновок про доцільність побудови органів досудового слідства у вигляді єдиного, незалежного і відокремленого від інших органів слідчого апарату ґрунтується на результатах опитування практиків: 68% слідчих, 63% суддів і 54% адвокатів вважають це за найкраще розв'язання проблеми організації попереднього розслідування. Зрозуміло, що ця ідея знаходить небагато прихильників серед працівників прокуратури і органів дізнання (відповідно 27 і 33%), які більше схильні до залишення слідчих у складі їх відомств.

У роботі доводиться, що основними органами досудового слідства повинні стати слідчі Слідчого комітету України, які будуть спроможними ефективно здійснювати процесуальну діяльність під наглядом прокурорів і за умов передбаченого Конституцією України судового контролю, який доцільно покласти на спеціально для цього утворених в судах загальної юрисдикції слідчих суддів.

До підслідності слідчих Слідчого комітету України доцільно віднести справи про тяжкі злочини, а також про всі злочини, вчинені організованими групами і злочинними організаціями. По решті злочинів досудове розслідування у повній формі повинні проводити органи дізнання.

Через те, що за висновком Європейського суду з прав людини (справи "Скоогстрьом проти Швеції" (1984) та "Хубер проти Швейцарії"(1990)) слідчий не повинен одночасно виконувати роль обвинувача, тому слідчих потрібно усунути від вирішення питання про притягнення особи як обвинуваченого. Закінчення досудового слідства вони повинні оформлювати висновком про результати досудового слідства, який разом зі справою направляється прокурору. Обвинувачений у справі повинен з'являтися лише після складання прокурором обвинувального акту на підставі матеріалів досудового слідства. До цього моменту особа, щодо якої здійснюється провадження, повинна вважатися підозрюваною.

Процесуальна незалежність слідчих забезпечується також завдяки їх особистим якостям. У кримінальному процесі слідчий є однією з найважливіших фігур, через що за кваліфікацією, рівнем освіти, діловими і моральними якостями він повинен знаходитися в одному ряді з адвокатом, прокурором, суддею. Законом стосовно всіх вказаних суб'єктів, крім слідчого, визначено досить суттєві вимоги. Тому було б доцільним введення як обов'язкового стажування на посаді помічника слідчого, так і складання іспиту спеціальною кваліфікаційною комісією, яка б вирішувала питання про допущення особи, яка має вищу юридичну освіту, до самостійної слідчої роботи, а також про притягнення слідчих до дисциплінарної відповідальності за допущені порушення закону або несумлінне ставлення до виконання своїх обов'язків.

У **четвертому підрозділі** "Гарантії правового захисту процесуальної самостійності і незалежності слідчого" наведено визначення і класифікацію гарантій правового захисту процесуальної самостійності й незалежності слідчого, які передбачають два методи впливу: переконання і примус. Розглянуто значення для забезпечення процесуальної незалежності слідчого засобів процесуального примусу (запобіжні заходи, примусові слідчі дії, привід); процедурних засобів збереження процесуальної незалежності слідчого (порядок вирішення відводу та самовідводу слідчого, усунення слідчого від справи, виконання доручень і вказівок слідчого органами дізнання, розв'язання суперечностей між слідчим і прокурором та ін.); засобів юридичної відповідальності (процесуальної, адміністративної, кримінальної) за втручання у діяльність слідчого та неловагу до нього; засобів попередження порушень процесуальної самостійності та незалежності слідчого (здійснення прокурорського нагляду і відомчого контролю з метою виявлення й усунення фактів незаконного втручання посадових осіб у діяльність слідчого, а також причин і умов, що сприяють цьому; надання особистої охорони, технічний захист житлових і службових приміщень тощо).

З метою посилення захисту процесуальної незалежності слідчого відзначається необхідність удосконалення існуючих форм і методів прокурорського нагляду та відомчого контролю за слідчою діяльністю і впровадження механізму відстоювання слідчим у судовому порядку своїх прав на вільну оцінку доказів, на розслідування прийнятої до провадження справи і на прийняття в ній процесуальних рішень. На це вказують результати опитування, згідно з якими 28 % слідчих виконували вказівки прокурорів і начальників слідчих підрозділів у супереч власному погляду, оскільки вважають, що звернення із запереченнями їх є даремною витратою часу. Лише у 0,32 % вивчених кримінальних справах містяться матеріали оскарження слідчим вказівок, значна частина яких залишена фактично без розгляду.

Доводиться, що судова форма захисту об'єктивно пристосована до охорони процесуальної незалежності слідчого від незаконного впливу прокурора у випадках виникнення між ними спору. Разом з тим, незалежність слідчого не передбачає виключення прокурора з активної участі у досудовому слідстві і неможливість останнього викривати порушення закону та прийняття необгрунтованих рішень слідчим.

Об'єктом прокурорського нагляду повинна бути не діяльність слідчого взагалі, а законність його процесуальних дій і прийнятих ним рішень. Прокурорський нагляд не повинен переходити тієї межі, за якою лежить сфера внутрішнього переконання слідчого у питаннях доведеності фактів і їх юридичної оцінки.

Збереженню процесуальної незалежності слідчого сприяє і врегулювання порядку провадження розслідування групою слідчих, у якій кожний слідчий повинен залишатися процесуально незалежною фігурою, дії і рішення якої базуються на власному розгляді всієї сукупності обставин справи і оцінці доказів за внутрішнім переконанням.

Засоби збереження процесуальної незалежності слідчого повинні діяти і у стосунках, які виникають при поверненні судом справи на додаткове слідство, при виконанні слідчим окремих процесуальних дій за вказівкою суду.

Проаналізувавши існуючі у теорії погляди щодо видів вказівок суду і їх обов'язковості для слідчого, автор дійшов висновку, що суд зобов'язаний вказувати в ухвалі про повернення справи на дослідження не лише обставини, які потрібно встановити слідчому, а й засоби, завдяки яким, як вважає суд, можна буде це зробити. Відсутність вказівки про проведення слідчих дій може піддавати сумніву мотивацію судового рішення. Крім того, вказуючи слідчі дії, суд повинен відзначити їх неможливість проведення у судовому засіданні, що буде виступати додатковою гарантією від необґрунтованого повернення справи на дослідження.

Якщо слідчий вважає, що виконання вказівок не суперечить його внутрішньому переконанню, то він проводить зазначені в ухвалі суду процесуальні дії, а також з'ясовує обставини, які вважає за необхідне встановити суд. У іншому випадку він повинен відмовитися від провадження додаткового слідства з наведенням відповідних мотивів.

Автор вважає, що проведення допиту слідчого в суді має вигляд прямого втручання у процесуальну незалежність слідчого, оскільки при цьому суд і учасники судового розгляду намагаються з'ясувати мотиви, якими керувався слідчий у своїх діях, та інші обставини, які вплинули на його внутрішнє переконання, а слідчий змушений давати показання проти себе і виправдовувати свої дії й рішення. Тому пропонується заборонити у законі проведення допиту слідчого як свідка у справі, що він вів.

Необхідність у застосуванні засобів юридичної відповідальності виникає у випадках невиконання суб'єктами процесуальної діяльності своїх обов'язків перед слідчим, при протиправному втручанні в слідчу діяльність і створенні перешкод у реалізації слідчим своїх повноважень (наприклад, при спробі домогтися, щоб не були встановлені й допитані важливі свідки, не були з'ясовані певні епізоди злочинної діяльності, не проводилася необхідна експертиза, справа була незаконно закрита тощо).

На погляд дисертанта, обов'язковість виконання постанов слідчого повинна забезпечуватися можливістю застосування процесуальної відповідальності майнового характеру. В законі потрібно передбачити заходи впливу, що має застосовувати слідчий до порушників порядку проведення процесуальних дій, відповідальність у вигляді штра-

фу за злісне ухилення від явки за викликом слідчого і за відмову від виконання своїх процесуальних обов'язків для особи, участь якої у провадженні слідчої дії є обов'язковою.

У системі правових гарантій захисту слідчого від стороннього впливу профілактичну місію виконують засоби особистої безпеки, що мають на меті створення необхідних умов для належного здійснення слідчої роботи (надання охорони, технічний захист приміщень тощо). Попередження включає в себе засоби, які вживає прокурор, суд і начальник слідчого підрозділу для виявлення й усунення причин та умов, що сприяють порушенню процесуальної самостійності й незалежності слідчого.

Вказані гарантії мають вирішальне значення для забезпечення реальної самостійності і незалежності слідчого й потребують найшвидшого свого нормативного оформлення й практичного впровадження у слідчу діяльність. Саме їх застосування разом з усією сукупністю інших розглянутих у роботі правових гарантій буде достатнім для реального забезпечення процесуальної самостійності і незалежності слідчого у кримінальному процесі.

У висновках стисло сформульовані основні положення, які обґрунтовані автором під час дослідження, а також містяться пропозиції щодо подальшого удосконалення правової регламентації процесуальної самостійності й незалежності слідчого у кримінальному процесі України.

На думку автора, поняття "процесуальна самостійність слідчого" і "процесуальна незалежність слідчого" між собою відрізняються за змістом і співвідносяться як загальне положення досудового слідства і принцип кримінального процесу.

Процесуальна самостійність слідчого дозволяє слідчому особисто приймати процесуальні рішення, проводити слідчі дії та здійснювати деякі інші повноваження при досудовому розслідуванні кримінальних справ і нести за них відповідальність. Процесуальна незалежність слідчого як процесуальний принцип полягає в тому, що слідчому забезпечуються умови для безперешкодного і ефективного здійснення своїх процесуальних повноважень при відсутності будь-якого стороннього впливу.

Вказується, що реальне забезпечення процесуальної самостійності і незалежності слідчого є можливим лише з утворенням єдиного слідчого апарату - Слідчого комітету України, слідчі якого будуть покликані проводити досудове слідство у справах про тяжкі злочини.

Утворення єдиного слідчого апарату сприятиме створенню найкращих умов для взаємодії органів досудового слідства з органами дізнання, коли слідчий дійсно стане відігравати провідну роль в організації розслідування найскладніших кримінальних справ.

За провадженням досудового слідства повинен здійснюватися прокурорський нагляд і відомчий контроль, але з позбавленням прокурора і начальника слідчого підрозділу широких повноважень щодо процесуального керівництва органами досудового слідства.

Важливе значення для забезпечення законності досудового слідства і процесуальної самостійності та незалежності слідчих має судовий контроль, для здійснення якого бажано впровадити у загальних судах посади спеціальних суддів (слідчих суддів), до компетенції яких віднести питання про надання дозволу на проведення слідчих дій і вжиття процесуальних заходів, пов'язаних з обмеженням конституційних прав і інтересів осіб; усунення слідчого від провадження у справі; розв'язання суперечностей між слідчим і прокурором; вирішення скарг учасників досудового процесу на дії й рішення слідчого та деякі інші.

За темою дисертації опубліковані такі роботи:

1. Баулін О.В. К вопросу о реализации процессуальной независимости следователя // Вестник Днепропетровского университета. Серия: Правоведение.- Вып.2.- Днепропетровск: Изд-во ДГУ, 1995.- С.114-121.

2. Баулін О.В. Процесуальна незалежність слідчого - правна гарантія демократичного правосуддя // Майбутнє правової системи України: Тези доповідей та наук. повідомлень Міжнародної наук.-практ. конференції молодих юристів (15-16 березня 1996 року).- К.: Укр. правничка фундація, 1996.- С.82-84.

3. Баулін О. Реальне забезпечення процесуальної незалежності слідчого у майбутній правовій системі України // Концепція розвитку законодавства України: Матеріали наук.-практ. конференції. Травень 1996 року.- К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 1996.- С.346-349.

4. Баулін О. До проблеми визнання особи винною у вчиненні злочину на стадії попереднього розслідування // Право України.- 1996.- № 11.- С.57-59.

5. Баулін О.В. Ідеологія сучасного розвитку системи державних органів попереднього розслідування в сфері кримінальної юстиції України // Ідеологія державотворення в Україні: Історія і сучасність. Матеріали наук.-практ. конференції 22-23 листопада 1996 року.- К.: Генеза, 1997.- С.241-245.

6. Баулін О.В. Ведомственный контроль и процессуальная независимость следователя // Вестник Днепропетровского университета. Серия: Правоведение.- Вып. 3.- Днепропетровск: Изд-во ДГУ, 1996.- С.131-137.

7. Баулін О.В. До розбудови системи спеціальних гарантій процесуальної незалежності слідчого // Держава і право: Щорічник наук. праць молодих вчених.- К.: ВЦ ІДІП НАНУ, 1997.- Випуск 1.- С.69-72.

8. Баулін О. До встановлення правового інституту процесуальної незалежності слідчого // Право України.- 1997.- № 7.- С.15-16.

9. Баулін О.В. Процесуальна незалежність слідчого - правова гарантія демократичного правосуддя // Науковий вісник Української академії внутрішніх справ.- 1997.- № 1.- С.109-112.

10. Баулін О. До альтернативи у обранні захисника на попередньому розслідуванні // Право України.- 1998.- № 12.- С.81-88.

Баулін О.В. Процесуальна самостійність і незалежність слідчого та їх правові гарантії.- Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09. - кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза.- Національна академія внутрішніх справ України, Київ, 2000.

Дисертація є дослідженням на монографічному рівні комплексу теоретичних та прикладних питань, пов'язаних з нормативно-правовим закріпленням і реалізацією процесуальної самостійності та незалежності слідчого при розслідуванні злочинів.

У дисертації розкривається сутність і значення процесуальної самостійності та незалежності слідчого, аналізується їх співвідношення. Порушується питання про доцільність визнання процесуальної незалежності слідчого принципом кримінального процесу з відповідним закріпленням його в кримінально-процесуальному законодавстві. Досліджено поняття правових гарантій процесуальної самостійності й незалежності слідчого, визначена їх система і види, дано загальну характеристику основних засобів забезпечення процесуальної самостійності та незалежності слідчого, а саме правових гарантій реалізації, організаційно-правових гарантій і гарантій правового захисту процесуальної незалежності та самостійності слідчого.

Сформульовані та аргументовані практичні рекомендації щодо реального забезпечення процесуальної самостійності та незалежності слідчих у досудових стадіях кримінального судочинства.

Ключові слова: слідчий, процесуальна незалежність, процесуальна самостійність, процесуальні гарантії.

Баулин О.В. Процессуальная самостоятельность и независимость следователя и их правовые гарантии.- Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09. - уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза.- Национальная академия внутренних дел Украины, Киев, 2000.

Диссертация является исследованием на монографическом уровне комплекса теоретических и прикладных вопросов, связанных с нормативно-правовым закреплением и реализацией процессуальной самостоятельности и независимости следователя при расследовании преступлений.

В диссертации раскрыты сущность и значение процессуальной самостоятельности и независимости следователя, как отдельных правовых категорий, каждая из которых имеет свое специфическое содержание, проанализировано их соотношение.

Обосновывается необходимость признания процессуальной независимости следователя принципом уголовного процесса в соответствии с которым при производстве досудебного следствия следователю обеспечиваются все условия для беспрепятственного и эффективного осуществления его процессуальных полномочий и запрещается незаконное воздействие на него в любой форме.

Українська юридична
академія

Інв. № 7839

На основе анализа состояния современной практики делается вывод о том, что отсутствие законодательного закрепления идеи-принципа процессуальной независимости следователя усложняет реализацию полномочий следователя в досудебном уголовном процессе, ограничивает действие правового института процессуальной самостоятельности следователя и тем самым существенно препятствует всестороннему, полному и объективному исследованию обстоятельств уголовного дела.

Исследовано понятие правовых гарантий процессуальной независимости следователя, определена их система и виды, дается общая характеристика основных средств обеспечения процессуальной независимости следователя.

Правовые гарантии процессуальной самостоятельности и независимости следователя определяются как единая система юридических средств, обеспечивающих надлежащую реализацию предоставленных следователю процессуальных полномочий и осуществляющих его защиту от любых внешних посягательств во время досудебного производства.

Отмечается, что для создания эффективного механизма обеспечения процессуальной самостоятельности и независимости следователя нужно ограничить сферу регулирования следственной деятельности только источниками уголовно-процессуального права. С этой целью желательным является принятие специального закона об органах досудебного следствия, закрепляющего принцип процессуальной независимости следователя и систему гарантий его обеспечения.

Рассматриваемые средства обеспечения классифицируются по их функциональному назначению на правовые гарантии реализации, организационно-правовые гарантии и гарантии охраны (защиты) процессуальной самостоятельности и независимости следователя.

В работе дается характеристика правовым гарантиям реализации процессуальной самостоятельности и независимости следователя, к которым относятся отдельные принципы уголовного процесса и основные положения досудебного следствия, процессуальная форма, права и обязанности субъектов уголовно-процессуальной деятельности, урегулированные нормами права средства, методы и приемы, дающие возможность следователю эффективно осуществлять свои процессуальные полномочия для установления объективной истины по уголовному делу.

Анализируются средства организационно-правового обеспечения процессуальной независимости следователя, включающие организационное построение органов досудебного следствия, средства стимулирования их деятельности, нормативно-правовые требования к уровню знаний, профессиональным и личным качествам следователей, меры по повышению квалификации и мастерства следственных работников.

Исследуются средства охраны (защиты) процессуальной самостоятельности и независимости следователя, в том числе, средства предупреждения нарушений процессуальной самостоятельности и независимости следователя; надзорно-контрольные меры по выявлению нарушений требований процессуальной самостоятельности и независи-

мости следователя; средства и формы защиты процессуальной независимости следователя; меры процессуального принуждения и обеспечения исполнения обязательств перед следователем; меры правовой ответственности и юридические санкции за нарушения требований процессуальной независимости следователя и проявление неуважения к нему.

Представляется, что реальное обеспечение процессуальной самостоятельности и независимости следователя является возможным лишь с созданием в стране единого следственного аппарата - Следственного комитета Украины, что выступит наилучшим организационно-правовым условием эффективного взаимодействия следователей и органов дознания, при котором следователь действительно будет осуществлять ведущую роль в досудебном расследовании тяжких преступлений.

Обосновывается необходимость сохранения прокурорского надзора и процессуального контроля со стороны начальников следственных подразделений за производством досудебного следствия, однако методы их осуществления не должны препятствовать реализации процессуальной самостоятельности и независимости следователя.

Обеспечению процессуальной самостоятельности и независимости следователя будет способствовать расширение судебного контроля на сферу деятельности органов досудебного следствия. Для этого предлагается ввести в судах общей юрисдикции следственных судей, которых наделять полномочиями давать разрешения на проведение процессуальных действий, связанных с ограничением конституционных прав и свобод личности; разрешать споры, возникающие между следователем и прокурором, и некоторые иные вопросы досудебного производства по уголовным делам.

Сформулированы и аргументированы практические рекомендации относительно реального обеспечения процессуальной самостоятельности и независимости следователей в досудебных стадиях уголовного судопроизводства.

Ключевые слова: следователь, процессуальная независимость, процессуальная самостоятельность, процессуальные гарантии.

Baulin O.V. Procedure independence and self-sufficiency of investigator and its legal guaranties. - Manuscript.

The thesis on candidate degree of law science by speciality 12.00.09 - criminal procedure and criminalistics; court examination. - The National Academy of Internal Affairs of Ukraine, Kyiv, 2000.

Manuscript is the researched of a set of theoretical and practical questions related with normative legal enforcement and realization of procedure independence and self-sufficiency of investigator during investigation of crime on the monograph level.

The sense and meaning of procedure independence and self-sufficiency of investigator, analysis of their relationship is reflected in the thesis. The question about the necessity of acknowledging the procedure independence of investigator as a principle of criminal trial with its establishing in criminal procedure legislation is risen. It researched the notion of

guaranties of procedure independence and self-sufficiency of investigator, defined their system and types, gives the general characteristics of the main means of providing procedure independence and self-sufficiency of investigator, namely the legal guaranties of implementation, legal activity guaranties and of legal defending guaranties of the procedure independence and self-sufficiency of investigator.

The practical recommendations concerning the real providing of independence and self-sufficiency of investigator on precourt level of criminal trial are formulated and argued.

Key words: investigator, procedure independence, procedure self-sufficiency, procedure guaranties.

Підписано до друку 25.04.2000 р. Формат 60х90/16.
Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.
Тираж 100. Зам. 142.

м. Київ-150, вул. Червоноармійська, 57/3, к. 201.
Видавництво "Науковий світ"
201-70-11, 294-71-27